

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«Сім'я як фактор збереження української культурної
ідентичності: історичний аспект та погляд сучасності»**

**«The family as a factor in the preservation of Ukrainian cultural identity:
historical aspect and modern perspective»**

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітня програма Історія та археологія
Головіна Яна Ігорівна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н. О. _____

Рецензент к.і.н. Кожолянко О. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2024 р.

Завідувачка кафедри

_____ Сминтина Олена
(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2024 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ Сминтина Олена
(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЛІ СІМ'Ї В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ	8
1.1. Традиції, звичаї та цінності, що передаються через сімейне спілкування .	9
1.2. Роль сім'ї у вихованні молодого покоління, збереженні культурних традицій та цінностей.	15
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЛІ СІМ'Ї ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	22
2.1. Аналіз сучасного стану української сім'ї: зміни в структурі, функціях та цінностях	22
2.2. Роль сім'ї в процесі виховання та соціалізації особистості української молоді	31
РОЗДІЛ 3. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЗМІНУ РОЛІ СІМ'Ї В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	36
3.1. Економічні та соціокультурні зміни як фактори, що впливають на функціонування сім'ї.....	36
3.2. Роль державної політики та освітніх програм у підтримці сімейних цінностей та культурної ідентичності.....	38
3.3. Програми та ініціативи держави у підтримці сімейних цінностей та культурної спадщини.....	41
3.4. Застосування інноваційних підходів у сфері збереження культурної ідентичності через сімейне виховання.....	45
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	52

ВСТУП

Актуальність теми. Сім'я завжди відігравала надзвичайно важливу роль у збереженні культурної ідентичності народу. Українська культурна спадщина, її традиції, мова та звичаї є невід'ємною частиною сімейного життя, що передаються від покоління до покоління, утворюючи національну самосвідомість. З огляду на історичний контекст та сучасні реалії, аналіз сім'ї як фундаментального елемента української культурної ідентичності набуває особливого значення.

Протягом століть українська сім'я була не лише місцем виховання, а й чинником, що сприяє єднанню культурного життя народу. Від давніх часів родинні звичаї, обряди та традиції відтворювалися в межах її простору, сприяючи збереженню національної спадщини в усій своїй різноманітності.

Проте, у сучасному світі зі зростанням впливу глобалізації та модернізації, українська культурна ідентичність стикається з новими викликами. Сім'я, як основний носій традицій і цінностей, має важливе завдання – зберегти та відтворити культурну спадщину в умовах сучасного світу.

Дослідження ролі сім'ї у збереженні української культурної ідентичності важливе як з історичної, так і з сучасної перспективи. Історично, українська сім'я була не лише основною одиницею суспільства, вона виступала як місце, де з покоління в покоління передавалися українські традиції, цінності та історія.

У минулому сімейні обряди, свята та звичаї відображали багату культурну спадщину українців. Ці елементи не лише утворювали національну самосвідомість, але й зміцнювали віру в майбутнє та спільну історію народу. Сімейне виховання, спрямоване на виховання любові до рідної мови, поваги до традицій та історії, було важливою складовою формування української ідентичності.

У сучасному світі роль сім'ї у збереженні української культурної ідентичності залишається актуальною, але стикається з новими випробуваннями.

Війна, глобалізація, розвиток технологій та зміни у соціальному середовищі можуть підірвати традиційні цінності та звичаї. Однак, саме в сімейному колі діти освоюють мову, культуру, традиції та вчать історію свого народу. Важливість родинних обрядів та свят, відношень між поколіннями та передачі цінностей батьківського досвіду не можна недооцінити.

Сучасні українські сім'ї, маючи доступ до різноманітних ресурсів та можливостей, мають можливість активно працювати над збереженням культурної спадщини. Вони можуть використовувати сучасні методи виховання, спільно вивчати історію та традиції, брати участь у культурних заходах та проектах, що сприяє підтримці та розвитку культурної ідентичності українців. Таким чином, дослідження ролі сім'ї в збереженні української культурної ідентичності має важливе значення як для розуміння минулого, так і для підтримки та розвитку національної спадщини в сучасному світі і перспективах майбутнього.

Мета дослідження: Визначити роль сім'ї як фактора збереження української культурної ідентичності, як у минулому, так і у сучасності, зокрема шляхом аналізу історичного аспекту та сучасних поглядів.

Завдання:

1. Дослідити традиції, звичаї та цінності, які передаються через сімейне спілкування, зокрема ідентифікувати основні аспекти культурної спадщини, що зберігаються в українських родинах.
2. Встановити роль сім'ї у вихованні молодого покоління та збереженні культурних традицій, зокрема проаналізувати механізми передачі цінностей та звичаїв у сучасних умовах.
3. Проаналізувати сучасний стан української сім'ї, виявити зміни в її структурі, функціях та цінностях.
4. З'ясувати роль сім'ї в процесі виховання та соціалізації особистості української молоді, зокрема виявити вплив сімейного середовища на формування культурної ідентичності.

5. Проаналізувати економічні та соціокультурні зміни як фактори, що впливають на функціонування сім'ї, і визначити їхній вплив на збереження культурної ідентичності.

6. Дослідити роль державної політики та освітніх програм у підтримці сімейних цінностей та культурної ідентичності, виявити наявні проблеми та можливості для покращення.

7. Вивчити програми та ініціативи держави у підтримці сімейних цінностей та культурної спадщини, а також застосування інноваційних підходів у цій сфері через сімейне виховання.

Об'єкт дослідження: Українська сім'я.

Предмет дослідження: Роль сім'ї як фактора збереження української культурної ідентичності.

Хронологічні рамки: від початку формування української сім'ї до сучасності.

Методи дослідження:

1. Теоритично дослідницький метод-систематизування наукової літератури з проблеми дослідження ідентичності, сімейних цінностей та родинних традицій.

2. Дескриптивний метод-опис та аналіз традицій, звичаїв та цінностей, визначення основних аспектів культурної спадщини, що зберігаються в родинях; аналіз ролі сім'ї у вихованні молодого покоління в історії та сучасності і чинників що впливають на її функціонування.

3. Аналітичний метод- визначення та аналіз способів передачі культурних цінностей у родині; аналіз розподілу функцій виховання у сім'ї;

4. Емпіричний метод: спостереження взаємодії членів сім'ї та розподілом ролей в ній; спостереження за сучасними сімейними звичками та впливом змін на сім'ю.

5. Історико-порівняльний метод: порівняння ролі сім'ї у збереженні культурної ідентичності протягом часу; виявлення змін у сімейних цінностях під впливом війни, міграції, глобалізації.

6. Аналіз усної історії:збір та аналіз усних розповідей та спогадів членів сім'ї про минуле.

У дослідженні застосовувався міждисциплінарний підхід,а саме: збір та аналіз даних з різних дисциплін, використовувалися роботи дослідників з різних галузей науки,а саме:етносоціологів,істориків,педагогів та психологів.

Опрацьовані джерела та література:

Зрозуміти сутність феноменів етнічності та національної ідентичності допомагають роботи Арбеніної В.Л «Етносоціологія»[1], Картунов О.В. «Вступ до етнополітології»[7],Нагорної Л.П. «Ідентичність етнічна» [15], а також робота Ентоні Сміта «Національна ідентичність»[25]. Дослідженням сучасних чинників,що впливають на формування української ідентичності займалися Мороз О.Ю[14], Козловець М. [11], Щілінська Г.В[29], Кобилянська Ю.І, [8], Замрозевич-Щедрина С.Р. [6], Визначено ролі сімейного виховання в роботах Повалій Л.В[18], Лісовська Т.А. [13], та історичні особливості виховання у сім'ї в роботі Федяєва.В.Л «Сімейне виховання в історичний ретроспективі» [26], Фактори,що впливають на сім'ю та сімейне виховання визначені та проаналізовані в роботах Щілінської Г.В «Основні фактори впливу міжкультурної комунікації...»[29], Також в роботі проаналізовано державні акти,що стосуються сімейної політики,в контексті впливу держави на сімейний стан,а саме Концепція Державної сімейної політики, [12]Про Затвердження Національної стратегії. [20]

Апробація матеріалів дослідження:

Деякі результати дослідження доповідались на 78 та 79 –звітніх студентських наукових конференціях ОНУ Мечникова у 2022 та 2023 роках з доповідями за темами: «Зміна гендерних ролей в історії української сім'ї» та «Весільний одяг молодих:символика та атрибутика».

Та на XVII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених ОНУ Мечникова « Етнічна культура в глобалізованому світі» з темою: «Жінка-берегиня в українській сім'ї:зберігання традицій та цінностей».

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел. У вступі сформульована мета і завдання роботи, вказано методи дослідження. У першому розділі визначено, сутність етнічної ідентичності та як саме традиції та звичаї впливають на збереження національної свідомості і роль сім'ї у вихованні молодого покоління. Другий розділ містить аналіз сучасного стану сім'ї та її ролі в соціалізації особистості. Третій розділ про чинники впливу на зміну ролі сім'ї та визначенню стратегії збереження сімейних цінностей. Список літератури містить 29 назв.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЛІ СІМ'Ї В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ

Сім'я та ідентичність є двома важливими складовими культурного та соціального життя. Історико-теоретичний підхід до їхнього вивчення охоплює різні аспекти, включаючи історичний контекст, соціокультурні зміни, а також психологічні виміри. Роль сім'ї в національно-патріотичному вихованні безумовно вагома. [7] Адже формування ідентичності починається з дитинства в оточенні своєї родини і триває протягом усього життя. Ідентичність є ключовою характеристикою, без якої людина не може бути повноцінною особистістю.[16]

Ідентичність – це складна концепція, яка включає почуття самоідентифікації, спільність з іншими людьми, належність до певної соціальної групи або культури, а також усвідомлення своєї ролі в цій групі. Формування ідентичності відбувається через взаємодію з різними соціальними інститутами, зокрема сім'єю. Основними рисами національної ідентичності Е. Д. Сміт, визначає історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, загальну культуру, єдність у юридичних правах та обов'язках, а також спільна економіка.[25] Відродження історичної пам'яті – важлива умова формування національного культурного простору.[3] Історична пам'ять сприяє діалогу між минулим і сьогоdnішнім для майбутнього. Оцінка попереднього досвіду предків сприяє його осмисленню у сучасному світі. Досвід минулого допомагає зрозуміти теперішнє, спланувати майбутнє.[6]

Етнічна приналежність встановлюється вже зранніх років, впливаючи на здатність дитини спілкуватися "рідною" мовою та формуючи її культурне оточення. Цей процес відбувається природно під час соціалізації особистості, коли людина усвідомлює належність до певної етнічної групи це і є одним із перших проявів соціальної ідентичності людини.

Етнічність не лише відображає культурно-генетичну належність до конкретного етносу, але й є формою приналежності особистості у етнічну

спільноту. Виявляється у свідомості та сприйнятті себе членом певної етнічної групи і формує почуття спільності з іншими членами цієї групи. [1] Важливо зазначити, що культура проявляється через людей та їхні взаємодії в соціокультурному середовищі. Під час такої взаємодії особистість відображає свою приналежність до власної культури, включаючи державу та народ, до якого вона належить. Людина сприймає особливості своєї культури як звичайне, але розуміння і прийняття інших форм поведінки, мислення та способів життя настає лише під час взаємодії з представниками інших культур і народів. Індивідуальні враження про світ трансформуються в ідеї, установки, стереотипи та очікування, які визначають її поведінку та спосіб спілкування. [28]

Культурна спадщина є цінним надбанням, що збагачує кожного, хто вміє нею користуватися, особливо в духовному плані. Однак між цінністю цієї спадщини та її суспільним усвідомленням і ефективним використанням існує значний розрив. Проблема полягає в тому, що ні система освіти й виховання з її суспільними інституціями, не забезпечують належного формування гідних спадкоємців великої культурної спадщини.

1.1. Традиції, звичаї та цінності, що передаються через сімейне спілкування. Сімейні цінності не обмежуються лише матеріальними речами, які можна зберігати в шафах чи скринях. Вони виявляються у спогадах, які ми передаємо з покоління в покоління: у старих фотографіях, у обрядовому одязі наших предків чи у розповідях про їх життя. Ці цінності — це те, що визначає і відрізняє одну родину від іншої, стаючи підставою для гордості та поваги до минулих поколінь.

Навчати дітей сімейним цінностям варто з самого дитинства, через розповіді та історії про минуле своєї сім'ї, які зберігаються у сімейному архіві. Важливо пам'ятати, що ці цінності — це не лише наші звичаї та традиції, а й спадок історії родини, який ми переймаємо від попередніх поколінь.

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій була цікава дослідникам завжди. Вона є однією з основних міждисциплінарних проблем, що

розглядається з різних аспектів. Погляди дослідників на цю проблему поділяють на три основні напрямки. Представники першого підходу (Є. Боголюбова Р. Кетхудов, Я. Щепаньський та інші) бачать цінність як об'єктивну категорію, яка визначається здатністю предметів і явищ задовольняє потреби людей, ототожнюючи її з поняттям блага. Цей підхід можна трактувати неоднозначно, оскільки один і той самий предмет або явище може виступати як цінність у різних соціальних ролях, залежно від його властивостей; таким чином, для кожного він може бути цінністю або мати протилежне значення. [18]

Другий підхід до розуміння цінності спрямований на тлумачення її як особистого переживання. Він визнає цінність як суб'єктивне явище, де людина сама визначає оцінку цінності. Проте цей підхід також має свої обмеження, оскільки він може піддаватися впливу особистих уподобань та стереотипів, що змінюють об'єктивність оцінки. [18]

Представники третього підходу (В. Василенко, О. Дробницький, й інші) розглядають цінності як категорію, де значущість об'єктів визначається ставленням до них людини. Згідно з цим підходом, цінність предметів та явищ визначається об'єктивно. Це означає, що цінність сприймається як позитивна або негативна властивість, яка виникає у взаємодії об'єкта з особистістю. [18]

Загалом, аналізуючи ці напрямки, можна підкреслити, що цінність завжди визначається в контексті сприйняття людиною. Саме людина наділяє їх особливим значенням.

Досліджуючи формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку, необхідно враховувати аксіологічний підхід, який орієнтований на дитину як головну цінність, що дає можливість вплинути на форму та методи гуманних взаємин між батьками та дітьми. У рамках цього підходу слід дотримуватися принципів виховання гуманної особистості. [18]

Гуманізм покладає найбільший акцент на значення людини, визнаючи її найвищою цінністю. Він вимагає поваги до кожної людини, гарантує свободу

світогляду, а також ставить перед собою завдання забезпечити фізичне, психологічне, духовне та соціальне благополуччя.

Науковці виділяють декілька рівнів загальнолюдських цінностей:

Першим є рівень життєвої свідомості, на якому існують моральні норми, що регулюють життя людей та їх відносини. В їх основі – «золоте правило моральності»: стався до людей так, як ти хочеш, щоб вони ставилися до тебе». До цього правила батьки з малечку привчають своїх дітей. До цінностей вищого рівня відносять Землю, Батьківщину, Працю, Знання, Культуру, Світ, Людину, Сім'ю. Питання, пов'язані з сім'єю та сімейним вихованням протягом часу та періодів розвитку суспільства були і залишаються предметом розгляду філософії, педагогіки, психології. [13]

Традиції – це усталені елементи культурної діяльності та поведінки, які передаються від покоління до покоління в певному суспільстві чи спільноті. Вони включають у себе сукупність культурних цінностей, норм, звичаїв, ритуалів, обрядів, які відображають історичний досвід, національні особливості та духовну спадщину. Традиції зберігаються та підтримуються через активне їхнє відтворення у повсякденному житті та під час святкових заходів. [17]

Звичаї – це загальноприйняті конкретні правила та форми поведінки, що історично склалися в певній соціальній спільноті. Вони регулюють повсякденне життя людей, їхні взаємовідносини, дії у різних ситуаціях. Звичаї часто мають моральне, етичне або правове значення і забезпечують стабільність та порядок у суспільстві. Вони можуть стосуватися різних аспектів життя, таких як родинні стосунки, праця, святкування, обряди, гостинність тощо. [17]

Традиції звичаї та цінності родини, що передаються через сімейне спілкування, мають велике значення для збереження родинної спадщини та зміцнення сімейних цінностей. Серед них можна виділити:

1. Сімейні свята які відображають дух спільноти та є символом об'єднання родини. Вони включають у себе не лише відзначення днів народжень та річниць, але й святкування особливих дат, таких як Різдво, Великдень, Новий рік тощо.

Ці свята часто супроводжуються унікальними традиціями, які передаються поколіннями і стають важливою частиною культурної спадщини сім'ї. Вони не лише сприяють укріпленню зв'язків між членами родини, але й підтримують та збагачують їхні взаємини. Різдвяні колядки та щедрівки не тільки були формою святкування, але й способом передачі історій, легенд та моральних цінностей.

2. Кулінарні традиції є важливою складовою сімейного спілкування та спадкування. Вони відображають смакові уподобання родини та дійсно значущі для кожного її члена. Передача рецептів улюблених страв, що готуються за особливими сімейними рецептами, зберігає споконвічні традиції, роблячи кожную страву не просто смачною, але й з відчутним виразом культурного наслідку та глибокого сімейного зв'язку. Їжа українців - це символ традицій, культури етносу та навіть матеріального стану народу. У народному харчуванні українців святкова та обрядова їжа була формою як суспільного так і сімейного спілкування, мала функцію символічну і об'єднувала українців протягом поколінь. Чимало різних страв та напоїв готували наприклад на весілля, яке в Україні завжди було одним з важливих свят. А найголовнішим атрибутом весільної страви був обрядовий хліб. З яким і старости ходили на сватання; давали благословення молодим, зустрічали та провозжали наречених. Вважається, що кожна українська господиня повина вміти випікати хліб та навчати цій майстерності своїх нащадків. Це стосується і ще декількох страв української народної кухні, а саме борщу і вареників. Оскільки приготування вареників вважається ритуальною стравою то навіть у наш час родина збирається разом та готує цю обрядову страву, але тепер не тільки на свята а й як повсякденну страву. [10]

3. Розповіді про родинну історію є невід'ємною частиною формування ідентичності та самосвідомості кожного члена родини. Життя та досягнення предків, важливі події в історії родини допомагають усвідомити та оцінити власне місце у родоводі та розуміти значення сімейних зв'язків. Вони втілюють цінності, традиції та досвід, які передаються з покоління в покоління,

утверджуючи спільну історію та ідентичність родини. В українських сім'ях часто розповідають дітям про історичні події, такі як боротьба за незалежність України, подвиги героїв національно-визвольних змагань. Це формує у дітей почуття гордості за свою країну та народ.

4.Спільні заняття є важливим елементом сімейного життя, який сприяє єднанню та розвитку взаєморозуміння між членами родини. Родинні хобі або заняття, такі як рукоділля, садівництво, спорт, є способом передачі та збереження сімейних традицій та цінностей. Ці заняття не лише сприяють відпочинку та розвагам, але й сприяють розвитку спільної культури в родині, формують та зміцнюють взаємні стосунки та співробітництво. У давнину в українських сім'ях дівчата навчалися вишивати сорочки та рушники із традиційними орнаментами. Вишитий одяг та рушники носили під час святкових обрядів, весіль та інших важливих подій.

5.Традиції виховання відображають основні принципи та цінності, які передаються з покоління в покоління і є основою формування характеру та моральних переконань дітей. Вони включають у себе такі цінності, як повага до старших, працьовитість, чесність, доброта, які стають основою для побудови внутрішнього світогляду та етичних стандартів. Методи виховання старше покоління й досі транслює з часів їх дитинства. Оскільки їх виховували в радянські часи то є притаманним виховання дисципліни та організованості дітей, супроводжується вимогливе ставлення батьків до дітей. Формування характеру, тверду волю, це було характерним для дітей соціалістичного суспільства. [27]

6.Сімейні реліквії є не тільки матеріальними об'єктами, а й символами сімейної спадщини та історії. Збереження та передача таких важливих предметів, як фотографії, документи, прикраси, одяг, мають не тільки історичне значення, але й емоційне, створюючи зв'язок між сучасністю та минулим. Вони допомагають родині зберегти свою ідентичність та зв'язок з минулим, надаючи почуття приналежності та стабільності. Найпопулярнішим національним

одягом, який є майже в кожній родині є вишиванка. Цей елемент одягу міг передаватися у родині протягом часу, показуючи єдність з народом та збереження культури своєї родини. В сучасній Україні останній час на весілля нареченні обирають одягти якийсь елемент сімейної спадковості, як сімейну реліквію або національний елемент.

7. Мовні традиції. Батьки з ранніх років навчають дітей національній мові та мові якою спілкується родина. Саме мова є ключовою складовою національної свідомості, її духовним осередком. Під час русифікаційної політики російської імперії та радянських часів українська мова та культура зазнавали утисків. Родинне середовище ставало тим безпечним простором, де ці цінності могли вижити та процвітати.[16] Прикладом є сім'я І. Нечуй-Левицького, батьки виховували своїх дітей національно започатковано, використовуючи народні пісні, перекази, легенди та оповідання. Саме через батьківські розповіді, діти Левицьких знайомилися, вчили та любили героїчну історію України. Сам Левицький зазначав, що мати його розмовляла чистою українською мовою. [27] З прикладів сучасної особливості визначення ідентичності через мову є використання так званої «одеської» мови у сім'ї. Її використання є способом вираження мовної ідентичності та зв'язку з рідним містом. Використання «одеської» мови у сім'ї допомагає зберегти культурне наслідування цього регіону. Мова передає специфічний одеський гумор, фразеологізми та анекдоти, які є частиною місцевого фольклору. Діти, які виростають у оточенні, де говорять «одеською» мовою, набувають відчуття приналежності до одеської культури. Це сприяє формуванню почуття гордості за своє походження та культурну ідентичність.

8 Особливі ритуали та звичаї в сім'ї відображають унікальність та індивідуальність її життя. Ці ритуали можуть бути унікальними для кожної сім'ї, відображаючи її особливість та традиції. Вони можуть включати у себе такі заходи, як спільний перегляд фільмів у вихідні, участь у благодійних заходах,

щотижневі сімейні зібрання, що стають особливими моментами співпраці та взаєморозуміння у сімейному колі.

1.2. Роль сім'ї у вихованні молодого покоління, збереженні культурних традицій та цінностей. Сімейне виховання в українських родинах має глибокі історичні корінні. Виникнення виховної функції у сім'ї можна простежити з VIII–IX століть, коли діти почали жити разом із батьками. Старші діти брали на себе обов'язки по догляду та вихованню молодших орієнтована на такі цінності, як праця, краса, мораль, народження та виховання дітей. Патріархальна сімейна структура домінувала в Україні протягом більшої частини її історії. [13]

У період радянської влади в СРСР і, відповідно, в Українській РСР гендерні ролі були сильно регульовані та мали свої особливості. Тому основою цієї структури було те, що чоловік виступав як головний працівник і забезпечував економічний фундамент сім'ї; роль жінки зводилася до домашньої праці та виховання дітей; діти в свою чергу з малого віку активно залучалися до праці. Відносини в сім'ї будували на авторитарному стилі виховання, де слово батьків було закон. Основними цінностями у вихованні дітей були слухняність, богобоязливість, повага до батьків та працьовитість. Питання сімейного виховання розглядав відомий закарпатський педагог О. Духнович, який наголошував на тому, що «початкове виховання належить батькам – це найприродніший обов'язок і повинність... Батьки є першими вихователями своїх дітей». Батьки мають дбати про здоров'я своїх дітей та сприяти їхньому фізичному та моральному зростанню. [13]

З самого початку життя сім'я відіграє ключову роль у підготовці дитини до життя та практичної діяльності, створюючи сприятливі умови для розвитку дитини в сім'ї та є орієнтиром життєвих цінностей. Сім'я допомагає дітям засвоювати позитивний та аналізувати негативний досвід старших поколінь і отримувати власний досвід.

Метою виховання молодого покоління є формування всебічно розвиненої особистості, тому сім'я, разом зі школою, займається моральним, інтелектуальним, трудовим, естетичним і фізичним вихованням дітей. Ефективність виховання у сім'ї залежить від створення відповідних умов. Основна умова сімейного виховання полягає в міцному фундаменті родини, що ґрунтується на непорушному авторитеті, вірності між батьками, любові до дітей та відданості їх вихованню. Також важливо, щоб батьки забезпечували належний приклад моральної підготовки молоді до життя. [13]

Діти, перебуваючи в родинному оточенні, спостерігають, вчаться та інтерпретують інформацію про світ. Батьки виступають як перші вчителі для своїх дітей і мають забезпечувати різноманітність досвіду та можливостей для них. Позитивні приклади батьківських вчинків, спрямовані на потреби сім'ї та спільноти, ставлять основи для активної громадянської позиції та соціальної відповідальності. Узгодженість інтересів сім'ї з цілями розвитку суспільства сприяє формуванню здорового колективного світогляду та підтримці загального добробуту.

Такий підхід сприяє не лише єдності в сім'ї, але й активізує її участь у суспільному житті. Батьки, зацікавлені у розвитку не лише особистих якостей своїх дітей, але й у їхньому внеску у розвиток спільноти, створюють міцні фундаменти для стабільного та процвітаючого суспільства, де кожен громадянин відчуває свою важливу роль у формуванні майбутнього.

Важливим аспектом сімейного виховання є спільна праця батьків і дітей. Залучення дітей до сімейних справ, надання їм певних обов'язків, відповідних їхньому віку, має сильніший виховний вплив, ніж прості словесні настанови.

Ще з дореволюційних часів в родині велика увага приділялася формуванню поваги до землі. Дітей змалку залучали до сільськогосподарської діяльності, навчаючи їх різним сторонам землеробства. Вони брали активну участь у різних сільськогосподарських роботах і відповідали за значну частину домашніх справ. При радянській владі було розповсюджене залучення горожан

до сільськогосподарських робіт та так званих «суботників» як наслідок у старшого покоління утвердилася звичка порядку та дисципліни. Яке воно транслює на виховання нового покоління. [27]

Створення порядку у домашньому господарстві та формування традицій сімейного життя є важливою складовою виховання дітей і формування здорового сімейного середовища. Організований дім створює відчуття стабільності та безпеки для всіх членів родини, а розподіл сімейного бюджету навчає дітей фінансовій грамотності та цінностям економії.

Встановлення батьками режиму дня сприяє здоровому фізичному та емоційному розвитку дітей, а також формує в них навички самоконтролю та організації часу. Дотримання сімейних правил, пов'язаних з особистою гігієною, безпекою вчить дітей уважно ставитися до свого здоров'я та дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки.

Домашній затишок має вагомий роль у формуванні позитивного психологічного клімату в сім'ї. Коли діти відчують комфорт та захищеність вдома, вони мають більше можливостей для самовираження, розвитку творчих здібностей та особистісного зростання. Отже, організація домашнього середовища є важливою складовою успішного сімейного виховання та розвитку дітей.

У сімейному вихованні мати відіграє провідну роль і має найбільший вплив на дітей, особливо у сфері духовного та морального розвитку. В українському етносі існує культ берегині.[19] Створений для шанування жіночої сили, яка уособлювала життєву силу, родючість та турботу про сім'ю.

Для українських жінок культ берегині був особливим значенням. У народній культурі України завжди існувало велике уваження до жінок, які вважалися не лише матерями та панями вдома, а й символами турботи та мудрості у сімейній житті. Вони були невід'ємною частиною традицій та звичаїв, зберігали спадок попередніх поколінь та піклувалися про виховання дітей, утримуючи духовну зв'язок зі своїми предками. Ця повага до жінок у ролі матері

та пані є однією з невід'ємних традицій, що пройшла через століття української культури. Культ берегині відігравав важливу роль у формуванні уявлень про роль української жінки у суспільстві. Він підкреслював, що жінка — це не лише господиня, а й духовне джерело, яке має велике значення для забезпечення благополуччя своєї сім'ї та всього суспільства. Культ берегині також сприяв формуванню поваги до жінок і їхньої важливої ролі у суспільному житті. Що є особливо важливим при вихованні дівчат. [19]

Важливим є також і внесок батька особистості дитини, особливо проявляється у вихованні хлопчиків. У специфіці українського виховання синів є виховання «справжнього козака» Батько вчить сина протягом століть бути сильним, мужнім нагадуючи про те, хто його історичні предки. Залучають дітей до спортивних секцій, бойових мистецтв, де вони можуть розвивати фізичну підготовку, дисципліну та командний дух. та організують сімейні поїздки до історичних місць, пов'язаних із козацтвом, таких як Запорізька Січ, де діти можуть наочно побачити та відчують історію свого народу.

Батько і мати можуть успішно виконати свої виховні обов'язки лише тоді, коли вони матимуть справжню авторитетність в очах дітей. Батьки, які є справжніми авторитетами для своїх дітей, виявляються не лише через своє слово, але й через свої вчинки та ставлення до життя. Батьки, які цікавляться життям своїх дітей, створюють відчуття підтримки та важливості, що сприяє психологічному розвитку. Одночасно, встановлення належних очікувань стосовно навчання та виховання допомагає дітям розвивати самодисципліну та відповідальність за свої дії. Такий комплексний підхід до батьківства сприяє формуванню впевнених та успішних громадян, які розуміють значення праці, соціальної відповідальності та взаємоповаги у відносинах з іншими. [13]

Сімейне виховання також необхідне без впливу дідусів і бабусь їх роль також важлива. Повноцінне сімейне виховання забезпечується розумним поєднанням впливу батьків та багатого досвіду дідусів і бабусь. Їхні приклади життя, мудрість та досвід сприяють вихованню чуйного та поважного ставлення

до старших. Саме з їх історій у дітей формується бачення історії їх родини, вони розповідають про часи панування радянської влади, про злочини та покарання, молоде покоління буде робити висновки. Діти, які взаємодіють зі своїми дідусями та бабусями, навчаються цінувати їхні думки, досвід та внесок у сімейне життя. Батьки відіграють важливу роль у формуванні цього ставлення, демонструючи повагу та турботу до своїх старших родичів. Їхня уважність до дідусів та бабусь надає зразок, який відбивається на поглядах та поведінці дітей. Дідусі та бабусі також є важливими для виховання емпатії та соціальної відповідальності у дітей. Їхня підтримка та допомога старшим членам родини навчають дітей цінувати та брати на себе відповідальність за благополуччя і комфорт інших. Взаємодія з ними не лише впливає на особистість дитини, але й сприяє формуванню глибоких міжпоколінних зв'язків та цінних міжлюдських взаємин. [13]

На виховання дітей безумовно впливають й негативні фактори вони можуть бути досить різноманітні і включають у себе як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники.

По-перше, житлові умови мають велике значення для стабільності та комфорту виховання. Відсутність власного житла або погані умови проживання створюють стрес для сім'ї та ускладнюють нормальний процес виховання дітей. Недостатньо простору, некомфортні умови проживання або постійні переїзди можуть призвести до відчуття нестабільності та дискомфорту у дітей. [13]

По-друге, фінансова ситуація сім'ї є важливим аспектом виховання. Недостатність коштів може призвести до стримування або обмеження можливостей для дітей, включаючи доступ до освіти, культурних заходів або спортивних занять. Бідність ще один фактор який може сприяти виникненню стресу у батьків, що може вплинути на їхню здатність ефективно виховувати дітей. [4] Але фінансова ситуація у багатьох сімей не на вищому рівні, частково це пов'язано з фінансовими обмеженнями та кризами кінця 90-х рр. 20 ст. в Україні.

По-третє, важливою є педагогічна компетентність батьків. Невміла педагогічна позиція може виникати зі зневіри власними здібностями, недостатньою інформованістю про методи виховання чи просто з неправильного розуміння потреб дитини. Недостатня комунікація з дітьми, невміння вислухати їхні думки та почуття, також може призводити до конфліктів та непорозумінь у сімейному середовищі. Педагогічна компетентність батьків включає знання, навички та вміння, необхідні для ефективного виховання та навчання дітей. Вона охоплює розуміння вікових особливостей дітей, методи та підходи до виховання, знання про культурні цінності та традиції, а також вміння передавати ці знання дітям. Високий рівень педагогічної компетентності батьків сприяє формуванню у дітей стійкої культурної ідентичності. Батьки, які володіють педагогічною компетентністю, здатні ефективно передавати дітям знання про культуру, історію та традиції свого народу. Вони знають, як зробити цей процес цікавим і значущим для дітей. Можуть організовувати домашні заняття з вивчення історії України, розповідати дітям про відомих українських діячів, пояснювати значення національних свят і символів. Батьки можуть залучати дітей до обговорення культурних та історичних тем, стимулювати їх до пошуку додаткової інформації, критичного осмислення прочитаного.[18]

Крім того, конфлікти між батьками можуть вплинути на психологічний стан та емоційний розвиток дітей. Напружене або непослідовне середовище вдома може викликати стрес та тривогу у дітей, а також негативно впливати на їхні відносини з оточуючими.[4] У сім'ях, де батьки можуть матеріально забезпечити своїх дітей, але не мають достатньо часу для активного виховання, можливе звернення за допомогою до гувернантки або іншого доглядача. Це може забезпечити дітям матеріальний комфорт, але відсутність прямого батьківського впливу може призвести до проблем у їхній поведінці та дисципліні. Важливо, щоб батьки розуміли свої сильні та слабкі сторони у вихованні дітей, були свідомі своїх обмежень та готові до пошуку допомоги та підтримки, якщо це

потрібно. Створення сприятливої атмосфери в сім'ї, де діти почувають себе коханими, підтриманими та розумілими, також має велике значення. [4]

Сім'я, як соціальний інститут, виконує численні функції, такі як матеріально-економічна, репродуктивна, виховна та комунікативна. Її роль у соціалізації та самореалізації особистості є надзвичайно важливою. Умови та структура сім'ї формують психологічний клімат та світогляд дитини, визначаючи її подальший розвиток. Сучасний світ характеризується різноманітністю типів сімей, що впливає на формування особистості дитини. Благополучна сім'я характеризується високим рівнем моральності, духовності та взаємопідтримки, тоді як неблагополучна сім'я не забезпечує сприятливі умови для виховання дитини. [4]

Захист від сімейного неблагополуччя може забезпечити система регулювання сімейного виховання, яка заснована на співпраці та взаємодопомозі між вчителями, школою та батьками. Таким чином, розуміння вчителями різних типів сімей допомагає у поглибленні співпраці з ними, пошуку шляхів для покращення сімейного виховання, а також в захисті дітей від негативного впливу неблагополуччя в сім'ї. [4]

Отже, у сучасних умовах сім'я продовжує залишатися головним інститутом, який забезпечує зберігання культурних традицій та сімейних цінностей, сприяє гармонійному розвитку особистості та здатна не тільки зберігти, а й продовжує примножувати духовне багатство нації. Завдяки вкладу батьків, які прищеплюють дітям любов до рідної землі, історії та культури, українська культурна ідентичність розвивається навіть при сучасних викликах

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЛІ СІМ'Ї ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Аналіз сучасного стану української сім'ї: зміни в структурі, функціях та цінностях. Під час воєнних конфліктів, не лише життя населення зазнає змін, але й соціальні інститути суспільства переглядають свої функції. Війна змушує переглянути ієрархію цих інститутів та спрямовує їхні зусилля на збереження людського потенціалу країни. Сім'я, як один із найбільш базових соціальних інститутів, також піддається значному впливу воєнних подій та руйнівних процесів, що супроводжують їх.

У передвоєнний період України спостерігався розвиток сімей у напрямку, характерному для інших країн Європи. Типові для сучасного цивілізованого суспільства особливості сімейного життя, такі як різноманітність форм сімейних об'єднань, зростання віку при одруженні та народженні дітей, розповсюдження позалюбних зв'язків існували поряд із високим рівнем стабільності шлюбів та згуртованості сімей протягом кількох поколінь.

Структура сімей відповідала типовим моделям сучасного розвиненого суспільства, де переважали традиційні форми сімей, такі як прості та розширені сім'ї. Однак спостерігалася і поступова трансформація цієї структури, з'явлення одно батьківських сімей, реструктурованих сімей, міжнаціональних сімей, прийомних сімей та неформальних шлюбних союзів.[24]

Протягом останніх двадцяти років українські сім'ї зазнали численних викликів, включаючи нестабільність у шлюбі та високу кількість розлучень, що призвело до зростання одиноких сімей; недбалість деяких батьків щодо виконання своїх батьківських обов'язків, що породжує проблему соціального сирітства; значна кількість однобатьківських сімей, де діти лишаються без одного або обох батьків; і нерозв'язані гендерні проблеми в сімейному житті.

Початок повномасштабної війни росії проти України з лютого 2022 року різко змінив умови життя та розвитку українських родин. Це спричинило втрати життя великої кількості людей, як військових, так і цивільного населення, а також до примусової масової міграції в межах країни та за її межі. За рік війни в Україні скоротилась кількість розлучень. [24]

Причин декілька. Перше: зараз люди рідше оформлюють їх офіційно. Друге: для того, щоб оформити розлучення, необхідно повернутися до України. Цей фактор розкриває ще одну загрозу сімейної близькості, а саме стосунки на відстані. Якщо подружжя не має можливості зустрітися півроку або більше і спілкується за допомогою Інтернету, воно втрачає зв'язок у спільних сімейних моментах. Ці моменти, які зв'язують їх разом, такі як спільні обіди, обговорення робочого дня, походи до магазину разом, розмови про турботу про дітей та розв'язання побутових або фінансових питань, залишаються все меншими. Це приводить до зменшення взаємоповаги та взаєморозуміння в подружжі. Ці події спричинили деформацію та часткову дезорганізацію демографічного та соціально-економічного розвитку. [22]

У періоди економічних, соціальних та військових криз, сім'я активізує свою захисну функцію, допомагаючи членам родини виживати та захищати один одного. Протягом останніх років незалежності України, найбільшим випробуванням для її населення стала збройна агресія російської федерації. Ця війна радикально змінила умови життя українських сімей. Спочатку вона відчутно вплинула на певні регіони країни, зокрема Донецьку та Луганську області, але потім її наслідки стали відчутними для всієї нації. [24]

Внаслідок бойових дій та масових обстрілів було руйновано звичайне середовище для життя населення, зокрема житлові будівлі та соціальна інфраструктура. Багатьом сім'ям було позбавлено можливості безпечного існування.

У таких екстремальних обставинах виконання основних функцій сім'ї стає надзвичайно складним завданням. Замість звичайного завдання народження та

виховання наступних поколінь, сім'я змушена зосередитися на елементарному виживанні своїх членів та захисті дітей від небезпеки.

Військова загроза, особливо необхідність захисту дітей, спонукала багатьох до міграції, переважно жінок та дітей, як у безпечніші регіони країни, так і за її межами. За даними соціологічної групи "Рейтинг", у березні-квітні 2022 року 20% дорослого населення змінило місце проживання. Тимчасове розділення з сім'єю стало реальністю для 44% українців, з яких більше половини знаходяться на сході країни [23]

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців у січні 2023 року, кількість біженців, що прибули до країн Європи з України з початку повномасштабного російського вторгнення, склала майже 8 мільйонів осіб. У національних програмах тимчасового захисту та підтримки бере участь 4,9 мільйона біженців. [23]

У період війни сім'я стає основою для самозбереження та виживання населення. В умовах соціально-економічної дезорганізації, спричиненої війною, сімейна солідарність, взаємодопомога та обмін ресурсами між її членами стають важливими елементами для налагодження життєдіяльності та захисту членів сім'ї. Переселенці, які раптово залишили зону бойових дій, отримують підтримку від своїх батьків або переїжджають до них у безпечніші регіони країни. У таких умовах сімейна допомога та притулок від родичів стають важливими факторами для виживання і підтримки. [23]

Багато переселенців, змушених швидко залишити зону бойових дій, отримують допомогу від родичів або переїжджають до них у безпечніші регіони країни. За даними соціологічних досліджень, у 2014 році половина переселенців знайшли притулок у родичів, і 23% отримали допомогу при переїзді. Аналогічна ситуація, але у великих масштабах, спостерігалася в 2022 році, особливо в перші місяці повномасштабної війни, коли багато сімей надавали допомогу та притулок своїм родичам. [23]

У квітні 2022 року співробітники відділу досліджень демографічних процесів та демографічної політики Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України провели опитування вимушених переселенців — жінок з дітьми, які переїхали з Києва та Запоріжжя до безпечнішого регіону, в місто Тернопіль. Опитування включало глибинні інтерв'ю з групою жінок віком від 30 до 42 років, заміжніх, які мали дітей віком від 8 місяців до 7 років. Результати показали, що 90% опитаних переїхали разом із родичами, переважно з батьками або рідними братами і сестрами. Багато з них отримували допомогу від родичів та друзів, а також фінансову підтримку від держави та міжнародних організацій. [23]

Та навіть перебуваючи за кордоном українці продовжують зберігати етнонаціональну ідентичність, цьому сприяють різноманітні чинники, такі як сімейні зв'язки, релігійні обряди, освіта, діяльність громадських організацій, а також зв'язок з українською культурою та Батьківщиною. Кожен з цих факторів може мати значний вплив, залежно від міграційного законодавства країни проживання та розміру та ступеня організації української діаспори в певній країні. [23]

Під час війни, коли відсутнє відчуття безпеки і нестабільна ситуація завтрашнього дня, психологічний стан людей часто стає нестійким. Страх, тривога та виснаження стають типовими емоційними реакціями. Навіть при високому рівні життєстійкості, українці перебувають у напруженому стані. У таких умовах важливим стає виконання соціально-психологічних функцій сім'ї: розвантаження емоційної напруги в колі близьких, формування відносин взаємної турботи та довіри, надання тепла і підтримки. Ці функції стають захисним механізмом і сприяють збереженню психічного здоров'я як окремих осіб, так і всього суспільства.

Варто зазначити, що попри повномасштабну війну, українці не відмовилися від шлюбу та створення сім'ї. Попередні дані свідчать про те, що рівень шлюбності в Україні у 2022 році не тільки не знизився, а навіть перевищив

показники 2021 року. За статистичними даними, за 11 місяців 2022 року було зареєстровано 209 818 шлюбів, що на 9101 більше ніж за аналогічний період 2021 року. Варто також зазначити, що у 2014—2015 роках, у всіх областях України, окрім Донецької та Луганської, де відбувалися військові дії, кількість зареєстрованих шлюбів також зросла. [23]

Під час війни спостерігається збільшення кількості реєстрацій шлюбів, що можна пояснити прискореним процесом прийняття рішень. Військова загроза стимулює пари, які раніше вагалися чи мали обставини, що гальмували їхнє вирішення, офіційно оформити свої зв'язки. Для жінки, у якої чоловік мобілізований, офіційний шлюб може забезпечити відчуття більшої захищеності: у разі полону, зникнення або поранення партнера вона має більше можливостей звернутися до відповідних органів для його пошуку, повернення або медичної допомоги, а також отримує право на фінансову підтримку у разі загибелі. У свою чергу, чоловік може відчувати впевненість у тому, що його сім'я захищена, особливо якщо вони мають дітей. Деякі шлюби укладаються на хвилі емоційного підйому перед відправленням на фронт, навіть після короткого знайомства. Психологи відзначають, що це є типовою реакцією на стресові ситуації, яка спостерігається серед пар під час будь-яких воєн та інших стресових подій. Хоча частина таких шлюбів може не витримати випробувань часом, інші стануть основою для міцної родини [23].

Війна призвела до загострення проблем української сім'ї та спричинила нові виклики і ризики. Внаслідок повномасштабної війни спостерігається деформація шлюбно-сімейної структури населення. Збільшення кількості людей, які втратили своїх партнерів у шлюбі та дітей-сиріт, свідчить про зміни в структурі сімейного життя населення, а також загострення вже існуючих проблем: бідності, соціального сирітства, нестабільності шлюбів та гендерного насильства. [23]

Основні ризики для подальшого розвитку української сім'ї включають:

1. Значна втрата чоловіків репродуктивного віку під час бойових дій призводить до деформації статево-вікової структури населення, що негативно впливає на шлюбний потенціал країни. Це призводить до зростання числа вдів, сиріт та одиноківських сімей, що веде до погіршення економічної та виховної ситуації в таких родинах.

2. Збільшення кількості сімей, де дітьми доглядають не батьки (через їхню втрату, участь у бойових діях, тяжкі поранення або депортацію), а родичі, такі як бабусі та дідусі, призводить до відсутності батьківської любові, турботи та уваги, що може спричинити психологічні та емоційні проблеми у дітей. Це також ускладнює економічну та виховну ситуацію в таких сім'ях.

3. Поширення сімей з однією дитиною зростає внаслідок зменшення кількості населення, спричиненого міграційним відтоком населення за кордон. Це проблема, яка поглиблювалась в Україні вже десятиліттями і зокрема останніми роками. За даними Державної служби статистики України, до початку війни в 2021 році, лише 19% сімей з дітьми у містах виховували двох і більше дітей, у селах — трохи більше 24% сімей. [23]

У 2024 році демографи прогнозують зменшення народжуваності та висловлюють сумніви щодо можливості з'явлення бекі-буму в найближчі роки. Ймовірно, демографічні показники дитячості в сім'ях продовжать знижуватися. Ситуація для виховання дітей покращиться після закінчення війни та вирішення основних проблем, які виникли у сім'ях під час післявоєнного періоду. Під час опитування жінок у місті Тернопіль запитували, чи мають вони намір мати ще одну дитину. Більшість жінок, які вже мають одну дитину, відповіли позитивно, але додали, що це можливо лише після закінчення війни та забезпечення безпеки, а також залежно від ситуації в країні після війни. Вони вказали, що багато буде залежати від відновлення міст і сіл, міжнародної допомоги та нових можливостей для громадян України. Деякі експерти попереджають про зростання рівня розлучень внаслідок ослаблення та поступового руйнування подружніх зв'язків. [23]

Розлучення подружжя через мобілізацію та примусову міграцію з гендерними нерівностями часто руйнує сімейні зв'язки та ослаблює вузли шлюбу та родини. Особливо це стосується тих родин, де жінки знаходяться за кордоном, адже у таких випадках контакти між подружжям можуть обмежуватися віртуальними зустрічами. Психологи зауважують, що подружжя, яке довше шести місяців не має особистих зустрічей і спілкується виключно через Інтернет, ризикує втратити відчуття спільності, оскільки контексти їхнього життя починають відрізнятися, а спільних моментів стає все менше, що негативно впливає на їхні почуття та розуміння одне одного. Це може призвести до послаблення шлюбних зв'язків і навіть фактичного розлучення, хоча юридично воно може і не оформлятися.

Сімейне життя на відстані може сприяти зміцненню стосунків лише у випадку, якщо обидва партнери можуть проживати у одній країні, або якщо один з них має можливість перебувати за кордоном, наприклад, як волонтер чи державний службовець. Проте в умовах воєнного конфлікту такі можливості є дуже обмеженими. Тому, хоча наразі в Україні реєструється мало розлучень, в майбутньому можна очікувати зростання рівня розлучень, особливо за тривалого конфлікту, коли значна кількість жінок з дітьми змушені шукати безпечніші місця проживання, переважно за кордоном. [22]

Водночас, є розуміння того, що певна частина пар може зберегти свої стосунки навіть у непростих умовах війни та відстані. Дослідження групи "Рейтинг" показало, що попри труднощі, багато українських сімей змогли знайти способи возз'єднатись після роз'їзду через війну. [23]

Це свідчить про різноманітність реакцій та здатність багатьох пар адаптуватися до складних обставин. Навіть ті, хто переживали розлуку, не завжди відчували погіршення відносин. Дослідження показує, що для більшості сімей річна розлука навіть поліпшила стосунки або не сильно їх погіршила. Такий результат може пояснюватися різними факторами, включаючи відпочинок один від одного та переосмислення під час розлуки. [22]

Проте у післявоєнний період, коли звільнені зі служби чоловіки повернуться додому, може бути складним періодом для багатьох сімей. Війна змінює людину і може вплинути на їхні стосунки та родинну динаміку. Це може створити напруженість і конфлікти, які потребують терпіння та розуміння для вирішення.

З метою запобігання подальшим сімейним конфліктам у майбутньому важливо розвивати практику безкоштовних консультацій психологів, включаючи онлайн-консультування. Також необхідно звертати увагу на формування у населення культури звернення до сімейних психологів і психоаналітиків, розглядаючи це як нормальний та корисний крок для підтримки здорових сімейних відносин.

Недостатня економічна та практична підтримка дітей та батьків може призвести до складнощів для старших членів сім'ї. Загибель або вимушена міграція працездатних членів сім'ї призводить до вікової деформації населення та збільшує кількість літніх людей, які залишаються без належної підтримки. В Україні традиційно обов'язки щодо догляду за літніми, інвалідами та тяжкохворими покладаються на сім'ю — дорослих дітей або родичів надання такої допомоги часто стає неможливим. Це може призвести до стрімкого погіршення якості життя літніх людей, яке є єдиним із найбільш вразливих груп населення під час війни. Згідно з даними соціологічних досліджень, літні особи, так само як і наймолодші, демонструють нижчий рівень стійкості до життєвих випробувань.[23]

Збільшення числа дітей-сиріт та дітей, які лишилися без батьківського піклування, стало актуальною проблемою внаслідок воєнних подій. У 2022 році в Україні було посилено зростання цієї категорії дітей через трагічні наслідки конфлікту: загибель, важкі поранення, зникнення безвісності чи примусова депортація їхніх батьків. Забезпечення комфортних умов та забезпечення гармонійного розвитку цих дітей складне завдання. Політика догляду за ними має передбачати створення умов для їхнього виховання в сімейному оточенні або

в середовищі, що максимально наближене до сімейного (такі як прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї опікунів). [23]

Збільшення розмірів бідності в українських сім'ях, особливо тих, де є діти, є серйозною проблемою, яка існувала ще до початку війни. Повномасштабний конфлікт значно погіршив економічне становище населення. За даними соціологічного «Рейтингу», дві третини опитаних відзначили групування зниження свого матеріального становища у 2022 році. Війна призвела до втрати роботи для третини працездатного населення, зокрема серед переселенців і мешканців зони бойових дій: половина з них втратили роботу. Серед тих, хто продовжив працювати під час конфлікту, половина стикнулася зі зменшенням заробітної плати. За даними Світового банку, рівень бідності в Україні зріс удесятеро через війну, і це зростання особливо відчутне серед домогосподарств із дітьми, як зазначають фахівці ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України. [23]

Сім'ї, що мешкали на територіях під окупацією або в зоні бойових дій і були змушені покинути свої домівки, опинилися в надзвичайно складній ситуації. Вони пережили важкі психологічні травми через втрату близьких, родичів і звичного соціального середовища, а також опинилися в умовах крайньої бідності через втрату майна, роботи, житла і джерел існування. Таким сім'ям важко забезпечувати і виховувати дітей, що підвищує ризик передачі дітей до державних інституційних установ (дитячих будинків, інтернатів), що є вкрай небажаним. [21]

В умовах війни та післявоєнний період ризику загострення гендерних проблем зростають, оскільки досягнення гендерної рівності в побуті опиняються під загрозою. Мобілізація чоловіків і вимушена міграція призвели до порушення гендерного балансу в догляді за дітьми та розподілі сімейних обов'язків: виховання дітей і піклування про них часто повністю лягають на жінок. Виконання батьківських обов'язків стає вкрай складним через руйнування та пошкодження багатьох освітніх закладів, а також через небезпечну ситуацію, що змушує багатьох дітей залишатися вдома і не відвідувати школи та дитячі садки.

Згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг» серед матерів українських дітей віком від 3 до 17 років, станом на січень-лютий 2023 року, лише 26 % дітей постійно відвідували навчальні заклади, 42 % навчалися онлайн, 29 % — за змішаною формою, а 3 % були на домашньому навчанні. Навчання вдома потребує додаткових зусиль і постійного контролю з боку батьків, що збільшує навантаження на жінок і ускладнює поєднання материнства з професійною зайнятістю [21]

Важливо відмітити, що сім'я навіть в умовах війни зберігають традиції та виховання в національному духі, активно залучають дітей до вивчення та спілкування на рідному українському мові, навчають дітей українського мови та літератури, а також підтримувати україномовний інформаційний простір.

2.2. Роль сім'ї в процесі виховання та соціалізації особистості української молоді. Соціалізація в сім'ї в основному відбувається через усвідомлення норм і цінностей, що панують у даному оточенні, а також за допомогою самореалізації в межах освітньо-культурного середовища, етнічної та релігійної приналежності, соціального статусу та психологічної атмосфери. Цей процес особливо ефективний у формуванні особистості дітей. [28]

Сучасні сім'ї відрізняються переважно тим, яким особистим середовищем надають дитині можливість розвитку та яким змістом наповнюється традиційний механізм соціалізації в них. Деякі родини не лише ставлять перед собою завдання "формувати" особистість дитини та виховувати її, але й прагнуть сприяти її індивідуальному розвитку, підтримуючи емоційну близькість, розуміння та співчуття Сім'я є першим і найважливішим чинником соціалізації, що впливає на розвиток і формування особистості не лише дітей, а й дорослих. Цей вплив охоплює всі аспекти життя і відображається на фізичному, емоційному та соціальному розвитку кожного члена сім'ї. [28]

Фізичний розвиток залежить від умов життя в сім'ї і способу взаємодії між її членами. Здорове середовище, правильне харчування, звички щодо фізичної

активності - усе це формується у сім'ї і має значення для здоров'я та розвитку її членів.

Емоційний розвиток визначається атмосферою та взаєминами в сім'ї. Стабільність, підтримка, взаєморозуміння та відкритий вираз емоцій - все це розвиває відчуття безпеки і самооцінки, сприяє психічному благополуччю та розвитку особистості.

Соціальний розвиток також формується в сімейному оточенні. Відносини в сім'ї впливають на соціальні очікування особистості, її здатність до спілкування, адаптації до різних життєвих ситуацій і вирішення конфліктів. Підтримка та позитивний ставлення з боку сім'ї можуть значно полегшити процеси адаптації і соціальної інтеграції. Дитині необхідне інтенсивне спілкування з дорослими для нормального розвитку, оскільки воно сприяє формуванню емоційних зв'язків та соціалізації. Ретроспективне дослідження показало, що діти, які в ранньому віці відчували дефіцит спілкування з батьками, були більш схильні до асоціальної поведінки у майбутньому. [9]

Проте перебільшена батьківська увага також може мати негативний вплив. Якщо батьки надмірно дають їй вільності, то це може призвести до формування холодності егоцентризму. У таких випадках дитина може мати проблеми у встановленні стосунків з іншими людьми та проявляти ознаки антисоціальної поведінки. Взаємодія з батьками має великий вплив на сприйняття дитиною оточуючого світу та її емоційний стан. Діти, які отримують достатню турботливу увагу від батьків, зазвичай відчують себе емоційно стабільніше, легше адаптуються до соціальних взаємин та мають міцніші стосунки з однолітками.

Крім того, сім'я впливає на формування гендерної ідентичності та соціалізацію стосовно статевих ролей. У сімейному оточенні дитина усвідомлює свою гендерну приналежність, вчиться поведінковим стандартам, пов'язаним зі статевою ідентичністю. Цей процес визначається взаємодією з батьками, які сприяють або обмежують гендерні ролі, які дитина виконує. [9]

Цей процес формування гендерних ролей визначається взаємодією дітей з батьками, які заохочують відповідну поведінку, яка відповідає нормативним очікуванням для кожної статі. Дефіцит або перебільшення уваги та стереотипні очікування щодо гендерних ролей можуть призвести до негативних наслідків у формуванні гендерної ідентичності дитини. [9]

Крім того, вроджені статеві відмінності можуть впливати на спосіб, яким батьки спілкуються зі своїми дітьми, і стимулювати різні види відповідей в залежності від статі дитини. Таким чином, взаємодія між батьками і дітьми визначає не лише формування гендерних ролей, а й ефективність соціалізації дітей в цілому [11]

Дослідження підтверджують, що батько грає ключову роль у формуванні гендерної ідентичності в сім'ї, оскільки він має тенденцію різним чином ставитися до своїх синів та дочок, сприяючи утвердженню традиційних гендерних ролей. Відсутність батька або його мінімальна участь можуть ускладнити цей процес, адже батьківський вплив відіграє важливу роль у формуванні гендерної свідомості у дітей. Для сина батько завжди був прикладом наслідування, еталоном мужності, і виховання батьком синів транслює ці елементи. Батько готував сина до ролі провідника батьківщини та спільноти, навчаючи його лідерським якостям, відповідальності та мужності. Виховання сина відбувалося через соціалізацію в чоловічій середовищі, де він вчився спілкуватися з іншими чоловіками, виконувати традиційно чоловічі обов'язки та розвивати свою ідентичність.

Зазвичай, на пізніших етапах життя на процес соціалізації впливають інші фактори, але роль сім'ї залишається важливою, зокрема у підлітковому та ранньому юнацькому віці, а також у формуванні сексуальної ідентичності. Взаємодія з батьками у цих періодах може визначати сприйняття гендерних ролей та впливати на самоусвідомлення особистості. [9]

Крім того, сім'я відіграє важливу роль у розвитку інтелектуальних здібностей та ставленні до навчання дитини. Активна взаємодія з батьками

сприяє успішним результатам у навчанні та допомагає дітям краще справлятися зі стресом у школі.

Варто відзначити, що не лише сімейний статус та освітній рівень батьків впливають на інтелектуальний розвиток, а й якість міжособистісних відносин. Сприятливе середовище для розвитку та особисті зусилля також мають значний вплив на інтелектуальний потенціал людини.[14]

Існують люди, які можуть подолати негативні умови завдяки різним чинникам. По-перше, деякі батьки компенсують низький соціальний статус шляхом уваги та правильного виховання своїх дітей. По-друге, самі діти можуть змінити свій соціальний статус завдяки своїм природним здібностям та особистісним якостям.

Сімейні цінності та орієнтації впливають на формування особистості на багатьох рівнях, включаючи відносини в суспільстві та міжгендерні відносини, релігійні переконання, стиль життя, життєві цілі та способи їх досягнення. Велика частина досліджень свідчить про те, що багато молодих людей не вбачають значних розбіжностей у світогляді зі своїми батьками та хочуть передати схожі цінності своїм майбутнім дітям. Релігійність та переконання передаються від батьків до дітей свідомим чином, і цей вплив залишається сильним на протязі не лише раннього дитинства, але й у підлітковому віці, особливо через зовнішні фактори, такі як ровесники, вчителі та медіа. [28]

Сім'я також визначає норми та стиль виконання сімейних ролей. Наприклад, батьки, які самі відчували недостатню увагу в дитинстві або не вирішили свої конфлікти у сім'ї, можуть мати складнощі у встановленні емоційного зв'язку зі своїми дітьми. Міжособистісні відносини з батьками визначають, які норми і цінності приймаються дітьми, оскільки батьки встановлюють правила, заохочують чи карають за певну поведінку, що формує свідомість дитини щодо прийнятних і неприйнятних дій. Крім того, діти наслідують батьків і ідентифікуються з їхнім прикладом. Таким чином, вплив сімейних цінностей і орієнтацій на формування особистості є неоціненим і

виявляється на багатьох рівнях її розвитку. [28] У сімейному вихованні основна увага зазвичай спрямована на дітей, але існують випадки, коли члени сім'ї намагаються виховувати один одного, особливо в перші роки після утворення сім'ї. Це може включати вплив батьків на своїх дітей, а також на їхніх батьків (дідусів, бабусь, свекрух і тещ).

Отже, війна спричинила значні структурні зміни в українських сім'ях, роз'єднуючи їх та економічні та психологічні труднощі, але незважаючи на це сім'ї продовжують виконувати свої функції, а саме: виховання дітей патріотичним, національним цінностям. Підтримка та захист українських сімей є важливим завданням на сьогодні. Батьки також мають вирішальний вплив на соціалізацію дітей, відіграючи роль наставників та підтримки. Їх поведінка, методи виховання та передача цінностей формують моральні, етичні та соціальні навички, які дитина буде використовувати протягом усього життя

РОЗДІЛ 3

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЗМІНУ РОЛІ СІМ'Ї В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

3.1. Економічні та соціокультурні зміни як фактори, що впливають на функціонування сім'ї. Економічні та соціокультурні зміни грають важливу роль у функціонуванні сім'ї, оскільки вони впливають на різноманітні аспекти життя сімейного господарства та міжособистісних відносин в ньому. Ось деякі з найважливіших аспектів:

1. Економічні зміни мають значний вплив на фінансове благополуччя сім'ї, оскільки вони можуть змінювати умови праці, доходи та вартість життя. Наприклад, зростання заробітної плати може поліпшити фінансове становище сім'ї, дозволяючи забезпечити кращий рівень життя та здійснити бажані покупки. З іншого боку, спад заробітної плати або безробіття можуть створити фінансові труднощі, змушуючи сім'ю зменшувати витрати або шукати додаткові джерела доходу. Такі зміни можуть викликати стрес і нестабільність у сімейних відносинах, особливо якщо члени сім'ї мають різні погляди на те, як керувати фінансами та реагувати на економічні труднощі.

Крім того, збільшення цін на житло та споживчі товари може підвищити витрати сім'ї на повсякденні потреби, що може призвести до нестабільності фінансів. Наприклад, високі витрати на оплату житла можуть зменшити можливості сім'ї для інших витрат, таких як харчування, освіта або розваги. Такі економічні труднощі можуть посилювати конфлікти та напругу в сімейних відносинах, особливо якщо члени сім'ї відчують тиск з боку суспільства або мають відмінні погляди на управління фінансами.

Нарешті, зміни в структурі занять також можуть мати великий вплив на фінансове становище сім'ї. Наприклад, зміна робочого місця або втрата роботи може призвести до зміни доходів, що може вплинути на здатність сім'ї

забезпечити свої потреби та зберегти фінансову стабільність. Такі економічні труднощі можуть стати причиною стресу та конфліктів у сімейних відносинах, особливо якщо члени сім'ї відчують невпевненість щодо майбутнього або мають різні погляди на те, як реагувати на економічні виклики. [4]

2. Соціокультурні зміни в суспільстві відображаються на функціонуванні сімей та впливають на їхні взаємини. Однією з таких змін є перегляд традиційних гендерних ролей у сім'ї. Раніше чоловік зазвичай відповідав за забезпечення матеріальних потреб сім'ї, а жінка була відповідальною за домашні обов'язки та виховання дітей. Проте сучасні соціокультурні зміни призвели до перегляду цих ролей, і сім'ї стають все більш гнучкими у розподілі обов'язків між чоловіком і жінкою. Такий перегляд ролей може сприяти більш рівноправним та гармонійним відносинам у сім'ї, а також дозволяти членам сім'ї реалізувати свій потенціал у різних сферах життя. [9]

Крім того, зміни в культурних цінностях та стереотипах також можуть впливати на сімейне життя. Наприклад, зростання значення індивідуалізму і самовираження може призвести до більшого акценту на особистісному розвитку кожного члена сім'ї. Це може сприяти розвитку самосвідомості та самовизначення в кожній особі, а також підтримувати ініціативу та самостійність. Однак, з іншого боку, можуть виникати конфлікти, коли індивідуальні цінності членів сім'ї розходяться або коли зміни в культурних стереотипах суперечать традиційним уявленням про сімейні відносини. [24]

Крім того, зміна у суспільних цінностях щодо сім'ї та шлюбу також може впливати на функціонування сімей. Наприклад, зростання кількості розлучень або зміна у ставленні до сімейних зобов'язань може призвести до перегляду традиційних уявлень про шлюб та сімейне життя. Такі зміни можуть породжувати конфлікти та нестабільність у відносинах між членами сім'ї, особливо якщо вони викликають невизначеність та недовіру у майбутнє. Однак водночас вони можуть спонукати до відкритого спілкування та взаєморозуміння

між членами сім'ї, щоб забезпечити взаємопідтримку та розвиток умов для гармонійного сімейного життя. [24]

3.2. Роль державної політики та освітніх програм у підтримці сімейних цінностей та культурної ідентичності. Події російсько-української війни створили значний виклик для національної безпеки та оборони країни і суспільства. На тлі масштабних руйнувань і розграбувань об'єктів культурної спадщини зростає загроза нашій ідентичності, яка вимагає захисту на загальнодержавному рівні. У парламенті зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті» (№ 9072) [6]

Автори проекту вірно висвітлюють, що збереження культурної спадщини України та національної пам'яті українського народу є ключовим аспектом формування ідентичності, консолідації та розвитку української нації.

13 грудня 2022 остаточно ухвалила Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Вагомість цього Закону підтверджує і створення центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» складовими державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності визначені: 1) національно-патріотичне виховання; 2) військово-патріотичне виховання; 3) громадянська освіта. [6]

При цьому не менш важливим є питання збереження, осмислення і повернення в Україну культурної спадщини українців за кордоном. На сьогоднішній день просування власної культури за кордоном спрямоване не тільки на інформацію про українців як спільноту в приймаючій країні, але й на

збереження національної ідентичності сучасних мігрантів. Це стає складовою національної безпеки для сучасності і майбутніх поколінь українців. Державна сімейна політика є важливим аспектом стратегії оновлення української держави, оскільки вона відповідає концепції соціальної безпеки.

Соціально-економічний аспект відіграє ключову роль у структурі сімейної безпеки, оскільки він впливає на матеріальне забезпечення сімей та їх здатність задовольняти базові потреби. Планування дітей та економічна стабільність сімей є важливими аспектами, які взаємопов'язані. Індикатором соціально-економічної безпеки може бути реальний гарантований мінімальний дохід, необхідний для кожного члена сім'ї. Однак, низький рівень оплати праці, великі податки та нерівномірний ринок праці можуть ускладнити сімейний бюджет. [12]

Це може призвести до відсутності можливостей для накопичення, обмежень у зміні професійної діяльності, перевантаження та сумісництва в роботі, а також до зниження купівельної спроможності та збільшення витрат на продукти харчування. Недостатність внутрішньосімейного бюджету може негативно позначитися на фінансовій стабільності та розвитку сім'ї, сприяти трудовій та освітній міграції, а також іншим негативним наслідкам для сімейного благополуччя.[12] В Україні присутній значний рівень соціально-економічної небезпеки, яка прямо впливає на функціонування сімей. Ця небезпека обмежує можливості членів сімей у спільному та особистісному розвитку. Хоча проблема доступності продуктів харчування для населення в Україні не настільки гостра, як у країнах третього світу, проте наявна негативна тенденція: дедалі більше сімей вдаються до кількісних показників у своєму харчуванні, знехтувавши якістю продуктів, що може негативно впливати на здоров'я нації в цілому.

Зростання витрат українських сімей на продукти харчування свідчить про значний тиск на їхній бюджет і важкі умови, у яких вони змушені забезпечувати себе. Це стосується як відмови від регулювання цін на товари "соціального" сектору, так і впливу інфляції, яка підвищує ціни на споживчі товари.

Для подолання цієї ситуації, держава може розглянути широкий спектр заходів. Наприклад, підвищення рівня доходів може бути досягнуто через збільшення мінімальної заробітної плати, стимулювання підприємництва та створення нових робочих місць. Це надасть членам сімей більше фінансових можливостей і сприятиме покращенню їхнього стану. [12]

Екологічний аспект також вкрай важливий для забезпечення якості життя сімей і загального добробуту суспільства. Чинники, такі як забруднення повітря та води, можуть негативно впливати на здоров'я людей, зокрема членів сімей. Держава повинна вжити заходів для зменшення викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище та підтримки екологічно чистих технологій. Крім того, створення медичних та рекреаційних інфраструктур може сприяти здоров'ю та благополуччю сімей, надаючи їм можливість подолати негативні наслідки екологічного впливу. [12]

Особиста безпека тісно пов'язана з благополуччям сімей. Сімейна мораль та етика сприяють створенню безпечного та толерантного середовища, де кожен член родини може відчувати себе захищеним і поважаним. Українська сімейна політика, що ґрунтується на принципах паритетності та партнерства між чоловіками і жінками, сприяє рівному розподілу обов'язків та можливостей для самореалізації.

Соціально-особиста безпека грає ключову роль у стабільності сімейних зв'язків. Держава приділяє особливу увагу новим формам опіки та усиновлення, забезпечуючи соціальний супровід для прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Цей підхід дозволяє забезпечити належні умови для дітей, які стають членами нових родин, та запобігти насильству та зловживанню. [12]

Проте, багато аспектів сімейних відносин залишаються невирішеними, і їх вирішення вимагає комплексного підходу та глибокого розуміння. Держава повинна продовжувати працювати над розвитком політик та програм, що сприяють підтримці та захисту сімейних цінностей, щоб забезпечити зростання соціальної гармонії та благополуччя в сім'ях

Демографічна безпека становить важливу складову соціальної безпеки в Україні, особливо у контексті питань народжуваності та смертності. Це складна проблема, що виникає з різних соціальних та гуманітарних факторів. Серед соціальних чинників варто зазначити захворювання репродуктивної системи та нерівномірний розподіл чоловіків та жінок, а гуманітарні фактори включають шкідливі звички, недбале ставлення до планування сімейного життя та аборти.

Підліткове материнство також є серйозною проблемою, яка створює ризики для особистості, сім'ї та суспільства загалом. Держава намагається зробити кроки у боротьбі з цим явищем, встановлюючи правила щодо віку одруження та згоди на статеві стосунки. Однак коріння проблеми лежить у недостатній відповідальності сімей у вихованні дітей, застарілій освітній системі та низькому рівні моралі.

Для вирішення цих питань, державні заходи повинні спрямовуватися на створення сприятливих умов для гармонійного сімейного життя, включаючи підвищення доходів, впровадження освітніх та психологічних програм, а також зменшення впливу агресивної медіакультури. [12]

3.3. Програми та ініціативи держави у підтримці сімейних цінностей та культурної спадщини. У сучасному суспільстві дійсно спостерігається зростання випадків девіантного батьківства, домашнього насилля та інших негативних явищ, що ставить під загрозу безпеку та благополуччя сімей. Відповідно, виникає необхідність у чітко визначеній та узгодженій соціальній політиці, спрямованій на запобігання цим явищам, оптимізацію умов для сімейного виховання та підтримку сімей в складних життєвих ситуаціях.

Ця соціальна політика має базуватися на державних стратегіях та програмах, які визначають правові, економічні та соціальні механізми захисту прав сімей, особливо дітей. Вона також повинна включати наукову теорію, яка допомагає розробляти наукові основи для розуміння причин та наслідків

девіантного батьківства і домашнього насилля, а також визначати оптимальні шляхи їх запобігання та подолання.

Одним із ключових аспектів цієї політики є партнерство та міжсекторальна взаємодія між державними органами, громадськими організаціями, академічними установами, а також приватним сектором. Такий підхід дозволяє поєднати ресурси та експертні знання для ефективної реалізації програм та проектів у сфері захисту сімей та дітей.

Крім того, міжнародна співпраця також важлива для успішної імплементації соціальних програм та заходів. Обмін досвідом та кращими практиками з іншими країнами може значно підвищити ефективність соціальної політики в Україні та допомогти вирішити проблеми, з якими вона стикається.

У міжнародному контексті існують дві основні моделі сімейної політики: експліцитна та імпліцитна. Експліцитна модель передбачає чітко визначені заходи державного соціального захисту і підтримки сімей. Ця модель базується на конкретних програмах та заходах, спрямованих на поліпшення умов для сімейного благополуччя. Її якість визначається розвиненістю мережі організацій та фахівців, що займаються проблемами сімей, а також на широкому обговоренні та легітимності питань сімейного життя у суспільстві.

З іншого боку, імпліцитна модель сімейної політики передбачає, що держава не втручається в справи сімей та не надає інституційних заходів державної допомоги. Вона виконує загальні заходи, спрямовані на вирішення проблем суспільства, частково враховуючи сімейні потреби. Ця модель передбачає певну державну підтримку лише для сімей, що переживають значні економічні труднощі, але загалом не розглядається як сімейна політика. Такий підхід відображений у досвіді США та Канади. [14]

Україна прийняла Концепцію Державної сімейної політики з метою підтримки сімейного виховання та оптимізації шляхів його розвитку в умовах суспільних змін. У цій концепції сім'ю розглядають як ключовий показник

суспільного розвитку, що відображає моральний стан суспільства і його демографічний потенціал.

Основні принципи державної сімейної політики визначаються як наступні:

1. Суверенітет і автономія сім'ї у власних рішеннях про свій розвиток.
2. Диференційований підхід до надання гарантій соціального захисту сім'ї з урахуванням її потреб.
3. Паритетна рівновага та партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життя.
4. Соціальне партнерство сім'ї та держави, базоване на розподілі відповідальності між батьками, дітьми, іншими членами сім'ї та державою.
5. Пріоритетність інтересів кожної дитини, незалежно від її сімейного статусу.

Наступність поколінь, яка забезпечується передачею сімейних, національних і культурних цінностей, традицій та звичаїв майбутнім поколінням[12]

Серед пріоритетних напрямів державної сімейної політики можна виділити наступні аспекти:

1. Підвищення усвідомлення суспільства про важливу роль сім'ї у вихованні нового покоління та забезпеченні прогресу суспільства.
2. Сприяння створенню міцних сімей та забезпечення повноцінного виконання ними своїх функцій.
3. Захист інтересів сімей та дітей у період соціально-економічної трансформації суспільства та надання їм соціальної підтримки.
4. Популяризація культури планування сім'ї та надання підготовки молоді до сімейного життя.
5. Поширення сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
6. Профілактика дитячої бездоглядності, жебракування та запобігання правопорушенням серед дітей.

Створення єдиної соціальної інфраструктури для обслуговування сімей та забезпечення їхнього життєзабезпечення. [12]

Національна стратегія у сфері прав людини в Україні відображає важливість захисту прав дітей та їхнього благополуччя. Ця стратегія визначає ряд пріоритетних напрямків, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку та самореалізації дітей, боротьбу з насильством у сім'ї, запобігання соціальному сирітству та бездоглядності, збереження сімейного середовища, реформування інтернатної системи, підтримку дітей з особливими потребами, а також зменшення кількості дітей, що потрапляють у конфлікт із законом. [20]

Важливим аспектом цієї стратегії є спільні зусилля різних сторін для її впровадження. Участь державних органів, громадського суспільства, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та інші, спрямована на забезпечення успішної реалізації стратегії. Це означає, що кожна сторона вносить свій внесок у вирішення проблем та відповідає за досягнення конкретних результатів. [20]

Моніторинг та контроль за виконанням стратегії у сфері прав людини, особливо щодо захисту прав дітей, є ключовим елементом ефективної реалізації цієї стратегії. Залучення різних зацікавлених сторін до цього процесу дозволяє забезпечити широкий огляд та оцінку виконання стратегії з різних перспектив.

Участь державних органів гарантує відповідність реалізації стратегії законодавству та рішенням уряду. Громадські організації, активісти прав людини та інші представники громадськості привертають увагу до питань, які можуть бути недостатньо враховані чи недооцінені урядом. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини виступає в ролі незалежного монітора, який може аналізувати та висвітлювати проблеми з виконанням стратегії. [20]

Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, надають додатковий

експертний погляд і можуть вносити рекомендації щодо покращення стратегії та її впровадження. [20]

Загальний моніторинг та контроль забезпечують прозорість та відкритість у роботі з реалізації стратегії, стимулюючи відповідальність за результати. Цей підхід сприяє системному та цілеспрямованому захисту прав дітей в Україні, забезпечуючи їхнє повноцінне та безпечне зростання та розвиток. [20]

Хоча в основних документах України закріплено проведення державної соціальної політики, спрямованої на підтримку сім'ї та сімейного виховання, ця політика відзначається послідовності та взаємодоповнюваності, варто визначити, що є деякий декларативний та фрагментарний характер у цих документах. Такі недоліки можуть потребувати подальшої уточнення та конкретизації стратегії для більш ефективної реалізації її цілей [20]

3.4. Застосування інноваційних підходів у сфері збереження культурної ідентичності через сімейне виховання. Інноваційні підходи в сфері збереження культурної ідентичності через сімейне виховання можуть включати різноманітні стратегії та методи, спрямовані на збереження та передачу традицій, цінностей та звичаїв від покоління до покоління.

Використання технологій у сімейному вихованні може стати справжньою перевагою, яка забезпечить цікавіші та ефективніші методи навчання та взаємодії. Мобільні додатки та веб-платформи дозволяють створювати інтерактивні середовища для вивчення мови, традиційних ремесел та історії культури. Наприклад, за допомогою мобільних додатків можна створити ігрові форми вивчення мови або віртуальні екскурсії по історичних пам'ятках.

Ці технологічні інструменти не лише зроблять процес навчання цікавішим, але й дозволять сім'ям навчатися разом, спільно вирішувати завдання та досліджувати нові аспекти культури разом. Вони створюють можливість для більш глибокого та активного взаємодії між батьками та дітьми, що сприяє спільному розвитку та формуванню близьких сімейних зв'язків. [8].

Крім того, технологічні рішення в сімейному вихованні можуть бути адаптовані до індивідуальних потреб та інтересів кожної сім'ї. Вони дозволяють створювати персоналізовані програми, які враховують особливості культурних традицій, релігійних вірувань та індивідуальних уподобань кожної родини. Такий підхід допомагає зберегти та передати культурну спадщину від покоління до покоління, роблячи процес навчання більш доступним та інтерактивним. [5]

Використання цифрових ресурсів для збереження історії сім'ї є важливим засобом збереження спадкової пам'яті та культурної ідентичності. Цифрові платформи дозволяють сім'ям зберегти не лише фотографії, але й аудіо- та відеозаписи, розповіді, документи та інші матеріали, які характеризують життя та історію родини. Вони створюють можливість для створення цифрових альбомів, в яких будь-який член сім'ї може ділитися своїми спогадами та враженнями про події та людей, які вплинули на їхнє життя. [5]

Цифрові ресурси також дозволяють сім'ям створювати багатомірні інтерактивні документи, які можуть бути легко оновлені та розширені з часом. Наприклад, електронні альбоми можуть включати не лише зображення та описи, але й генеалогічні дерева, історії про предків, аудіозаписи розповідей про минуле та інші матеріали, що доповнюють історію сім'ї. Це дозволяє створити багатопланове представлення про родинну спадщину, яке може бути корисним для подальшого вивчення та дослідження як для самих сімей, так і для істориків та дослідників [8].

Крім того, цифрові архіви можуть стати місцем спільної роботи для всіх членів сім'ї, які можуть спільно працювати над створенням та поповненням альбомів та історій. Це сприяє зміцненню сімейних зв'язків, створюючи спільні проекти та спільний досвід. Такий підхід дозволяє залучити кожного члена сім'ї до процесу збереження та передачі спадкової пам'яті, сприяючи збереженню історії сім'ї на майбутнє.

Партнерство зі школами та громадськими організаціями є важливим засобом залучення сімей до процесу збереження культурної ідентичності.

Освітні заклади можуть стати центром організації різноманітних заходів для сімей, спрямованих на вивчення та відтворення культурних традицій, звичаїв та мистецтва. Це може включати майстер-класи з народної музики, танців, ремесел, а також екскурсії до музеїв, історичних пам'яток та інших об'єктів, що пов'язані з історією та культурою регіону.

Громадські організації можуть допомогти у сприянні цих заходів шляхом організації фінансової та організаційної підтримки, рекламування заходів та залучення волонтерів для їх проведення. Крім того, громадські організації можуть бути ініціаторами нових ідей та проєктів, спрямованих на залучення сімей до активної участі у збереженні культурної спадщини. Такий підхід сприяє розширенню мережі партнерів у сфері сімейного виховання та збереження культурної ідентичності.

Здійснення спільних проєктів з школами та громадськими організаціями дозволяє об'єднати зусилля усіх зацікавлених сторін з метою залучення сімей до цінностей культурної спадщини та сприяти формуванню почуття гордості за своє минуле і бажання передати його нащадкам. Такий підхід може сприяти збереженню та відтворенню унікальних культурних традицій та цінностей у майбутньому [9].

Розвиток культурно-освітніх програм для сімей є важливим інструментом у збереженні культурної ідентичності та сприянні збереженню та передачі культурних цінностей. Ці програми можуть включати різноманітні формати навчальних заходів, такі як лекції, майстер-класи, екскурсії, театралізовані постановки, ігри та інтерактивні вправи, спрямовані на поглиблене вивчення традицій, звичаїв, обрядів та історії своєї культури.

Ці програми можуть бути спрямовані на різні вікові групи, починаючи від малих дітей до дорослих, та враховувати особливості кожного вікового сегмента. Наприклад, для дітей можуть бути розроблені ігрові програми, де вони можуть вивчати традиції через рольові ігри або казки, тоді як для дорослих можуть бути

організовані лекції та дискусійні групи для поглибленого вивчення історії та культурних особливостей.

Сприяючи взаємодії між поколіннями та залучаючи сім'ї до спільних заходів, ці програми створюють унікальні можливості для вивчення, розвитку та підтримки культурної спадщини. Вони сприяють покращенню родинних зв'язків, формуванню почуття належності до власної культури та вихованню поколінь у дусі поваги до минулого і розуміння значення культурних традицій.

Підтримка міжкультурного спілкування в сімейному оточенні може бути ефективним способом збагачення культурного досвіду та поглиблення розуміння різноманітності. Це може включати участь у міжкультурних заходах, обмін досвідом з представниками інших культур, а також спільні подорожі та відвідини культурних заходів. Такі взаємодії допомагають розвивати відкритість, толерантність та повагу до різниць, а також навички спілкування та міжкультурної компетентності.

Спілкування з представниками інших культур дає можливість порівнювати та аналізувати різні підходи до життя, традиції, цінності та переконання. Це сприяє розширенню світогляду, розумінню різноманітності культурних поглядів та розвитку міжкультурної чутливості. Крім того, такі зустрічі стимулюють самосвідомість та підтримують відчуття належності до власної культурної спадщини, оскільки вони допомагають усвідомити та цінувати унікальність та особливості власної культури. Поряд з тим, міжкультурне спілкування може створювати нові можливості для співпраці, взаєморозуміння та міжкультурних обмінів у різних сферах життя, що сприяє побудові гармонійних відносин як у сім'ї, так і в суспільстві в цілому[29].

Загалом, підтримка та впровадження стратегій, спрямованих на збереження сімейних цінностей, є ключовим завданням для забезпечення культурної неприривності та зміцнення національної єдності. Державна політика, спрямована на підтримку сімей має вирішальне значення, важливим є щоб законодавча база відповідала сучасним викликам і потребам сімей. Інтегрований

та комплексний підхід, забезпечує ефективність цих зусиль та сприяє формуванню свідомих, патріотично налаштованих громадян, здатних зберігати та примножувати культурне наслідування України.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши сутність ролі сім'ї в збереженні ідентичності та культурної духовної спадщини можна констатувати, що сім'я завжди відігравала важливу роль у передачі традицій, цінностей та культурних звичаїв від покоління до покоління. У сучасності сім'я залишається важливим осередком збереження української культурної ідентичності, хоча її роль зазнала певних змін під впливом війни, глобалізації та урбанізації. Незважаючи на війну та економічні труднощі, українські сім'ї продовжують виконувати свої функції. Вони виховують дітей, вкладаючи у них патріотичні та національні цінності. Підтримка та захист цих сімей є однією з найважливіших завдань в наш час. Нові форми комунікації, зокрема соціальні мережі та інші онлайн платформи, мають також значення у підтримці культурно-національного виховання. Через інтернет сім'ї можуть легко ділитися культурними практиками, навчальними матеріалами та брати участь у віртуальних культурних заходах. Багато українських сімей використовують соціальні медіа для популяризації національних свят, мовних курсів, кулінарних рецептів та народних ремесел. Це не тільки сприяє збереженню культури, але й робить її доступною для ширшого кола людей, зокрема для молодого покоління, яке активно користується цифровими технологіями. сучасні медіа платформи дозволяють українським родинам з усього світу залишатися на зв'язку, обмінюватися досвідом та підтримувати один одного в збереженні національної ідентичності.

У кожному розділі виявлені ключові аспекти, які визначають особливості впливу традицій та укріплення сімейного зв'язку чинники, що видозмінюють модель та цінності сім'ї.

Мету дослідження було досягнуто, а саме визначили які ролі має сім'я у збереженні культурної ідентичності українців. А саме роль сім'ї полягає у вихованні, прищепленні цінностей, соціалізації дитини та поділом досвіду. Завдання цього дослідження було виконано:

Проаналізовано традиції, звичаї та цінності, що передаються через сімейне спілкування і виявили аспекти культурної спадщини які зберігаються в українських родинах. Встановили роль сім'ї в процесі виховання та соціалізації української молоді у сімейному середовищі. Проаналізували сучасний стан сім'ї та вплив війни, міграції, глобалізації. Також зроблено аналіз економічних та соціокультурних змін, що вплинули на функції сім'ї. Досліджено роль державної політики та освітніх програм направлених на підтримку сімейних цінностей та збереження культурної спадщини. Було виявлено наявні проблеми та можливості для покращання. Вивчено програми та ініціативи держави у підтримці сімейного стану, а також досліджено застосування інноваційних підходів для покращення стану сім'ї та сімейного виховання і збереженню української ідентичності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арбеніна В.Л. Етносоціологія: навч. посіб. В.Л. Арбеніна. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків : ХНУ, 2007. 316 с.
2. Газізова О. Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді. *Українознавство*. 2020. № 4. С. 170-182.
3. Гнатюк Л. П. Національна ідентичність і культура історичної пам'яті: лінгвістичний вимір. *Мова і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 139-145
4. Жаровцева Т.Г. Неблагополучна сім'я: своєрідність, проблеми, педагогічна підтримка. Одеса: СВД М.П. Черкасов, 2004. 220с.
5. Журба, К. О. (2013) *Організація і проведення тренінгу з виховання культури гідності молодших підлітків. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал НАІР*, м. Івано-Франківськ, Україна, стор. 211-215.
6. Замрозович-Шадріна С. Р. Особливості формування національно-культурної ідентичності особистості. *Проблеми ідентичності культурної спадщини України в умовах російсько-української війни та у повоєнний період: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Україна, Київ, 2023. 414 с.
7. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: Науково-навчальний посібник. Київ, 1999 300 с
8. Кобилянська Ю. І. Проблема національно-культурної ідентичності старшокласників в умовах глобалізації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2018. № 3(2). С. 141-145.
9. Коваленко А. Б., Безверха К. С., Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*. № 1(3) 2017.С. 48-61.
10. Кожуховська Л. їжі та харчування українців символіка. *Енциклопедичний словник символів культури України / За заг.*

ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. С. 314—317.

11. Козловець М., Горохова Л. Культурні основи націй та ідентичність у добу глобалізації. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 73. С. 250-255.

12. Концепція Державної сімейної політики (від 17 вересня 1999 року N 1063-XIV). Верховна Рада України. Текст правового акту із змінами та доповненнями станом на жовтень 2010 року. С.1.

13. Лісовська Т. А. Л 63 Сімейне виховання: навчально-методичний посібник . Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2023. 152 с.

14. Мороз О. Ю. Етнічний, культурний та політичний чинники формування української національної ідентичності на сучасному етапі: особливості та взаємовплив. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 2. С. 13- 25.

15. Нагорна Л.П. Ідентичність етнічна Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й /Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672с.

16. Найда І.В. Громадянська ідентичність як складова державотворення в контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання.https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/5.pdf

17. Нікіщенко Ю. І. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології. *Наукові записки. Том 24. Теорія та історія культури* URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2362ad6b-d715-4d7d-80b6-439229a981c3/content> (дата звернення: 28.03.2024).

18. Повалій Л. В. Підвищення педагогічної культури батьків як одна із умов формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія : Психологія і педагогіка. - 2014. - Вип. 27. - С. 101-103.

19. Покуль О. Еволюція образу жінки-берегині у вимірі української постмодерної культури. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Вип. 29. С. 130-140.

20. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: указ Президента України від 25 серпня 2015 р. №501/2015 / Україна. Президент. Орієнтир. 2015. № 31. 2 вересня. С. 10-12.

21. Проблеми українських дітей під час війни (27 січня — 1 лютого 2023). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27-february_1_2023.html (дата звернення: 15.03.2024).

22. Складна суміш почуттів. Як українські пари переживають війну і що робити, щоби зберегти сім'ю. NV. URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/ukrajinski-pari-yak-viy-navplivaye-na-stosunki-psihologiya-50310844.html> (дата звернення: 16.03.2024).

23. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 3-20.

24. Слюсар Л. І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність / НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2021. 180 с.

25. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. К.: Основи, 1994. 224 с.

26. . Федяєва В.Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина ХІХ – ХХ століття): Херсон: РІПО, 2010. 348 с.

27. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В. ; за заг. ред. Гончар Л. В. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.

28. Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціальнопедагогічної діяльності: теорія і практика : монографія. Луганськ : Альмаматер, 2006. 320 с.

29. Щілінська Г. В. Основні фактори впливу міжкультурної комунікації на культурну ідентичність українського суспільства. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. Вип. 14. С.51-61.